

ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – БАНКРУТА В УКРАЇНІ

LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL-BANKRUPT IN UKRAINE

Сирота Д.І., к.ю.н.,

доцент кафедри галузевих юридичних наук

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*Почтовюк К. А., студент VI курсу
юридичного факультету*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

У статті розглядається правове положення фізичної особи – банкрута в Україні. Законодавчо визначені заходи і засоби розв'язання соціальних проблем є іноді недостатньо ефективними у їх вирішенні, що викликає соціальну напруженість у суспільстві та невдоволеність населення такими обставинами.

Питання правового регулювання процедур банкрутства в Україні вже давно потребувало нових підходів. Особливо це стосується питань банкрутства фізичних осіб.

Економічна криза в Україні призвела до того, що постраждало багато позичальників, серед яких поміж підприємців, що брали гроші на розвиток бізнесу, є і фізичні особи, які не є підприємцями та які через кредити вирішували свої життєві проблеми, сподіваючись на іншу економічну ситуацію в країні. Тому питання про можливість визнання фізичної особи банкрутом постає дуже гостро.

У 2018 році відбувся важливий крок для вітчизняного законодавства, був прийнятий законопроект Кодексу України з процедур банкрутства № 2597-VIII. У законі була прописана можливість банкрутства фізичних осіб, які не є підприємцями, прописані випадки, коли боржник може скористатися правом звернення до суду з заявою про банкрутство.

Активне поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом, призводить до погіршення майнового стану громадян. Саме така кризова ситуація проявляє усі прогалини законодавства про банкрутство.

В умовах економічної кризи та реаліях розповсюдження коронавірусу інститут банкрутства фізичної особи міг виступити механізмом, що дозволив би боржнику-фізичній особі отримати належний захист і зберегти активи для відновлення платоспроможності і при цьому гарантувати повернення заборгованості кредиторам. Однак, чи дійсно визнання неплатоспроможності зможе стати діючим інструментом для захисту прав боржників та кредиторів, залишається відкритим питанням.

У результаті проведеного дослідження було визначено важливість запровадження інституту банкрутства фізичних осіб в Україні, який повинен бути надійним способом врегулювання відносин між боржником і кредитором у нашому суспільстві. Також авторами був проведений аналіз прогалин вітчизняного законодавства та його порівняння з законодавством розвинутих країн.

Ключові слова: фізична особа банкрут, євроінтеграція, економічна криза, банкрутство, коронавірус.

The article considers the legal status of a private individual bankrupt in Ukraine. Determined tools of solving social problems that are defined legislatively are not enough effective in solving urgent issues. Moreover, it can increase social stress and dissatisfaction as well.

Issues of legal regulation of bankruptcy procedures in Ukraine have been in need of new approaches for a long time. This is especially true for bankruptcy of private individuals.

Economic crisis in Ukraine has led to the fact that many borrowers have suffered. Among them there are entrepreneurs who took money for business development, as well as private individuals (not entrepreneurs) who has solved their living issues through loans with hope for another economic situation in the country. That is why, the problem of the possibility of recognizing a physical person as a bankrupt is especially acute.

The draft Code of Ukraine which was based on bankruptcy procedures № 2597-VIII was established on 2018. The law speaks about the possibility of private individuals' bankruptcy who are not entrepreneurs and cases when the debtor can take advantage of the right to apply to the court with a statement of bankruptcy.

The active spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus on the territory of Ukraine has led to the deterioration of the property status of citizens. This is exactly what shows all the gaps in bankruptcy law.

In the context of the economic crisis and the realities of the spread of coronavirus, the institution of bankruptcy of an individual could act as a mechanism that would allow the debtor-individual to get adequate protection and preserve assets to restore paying capacity and hereby to give guarantee of debts repayment of creditors. However, the question whether the recognition of insolvency can really become an effective tool to protect the rights of debtors and creditors remains open.

As the result of the study, the importance to adopt the Institute of Bankruptcy of Individuals in Ukraine as civilian system for controlling the relations between the borrower and the creditor in our society was determined. In addition, the authors have analyzed the errors of laws of Ukraine and compared them with other developed countries laws.

Key words: Individual-bankrupt, European integration, economic crisis, bankruptcy, coronavirus.

Останнім часом в Україні через нестабільність економіки та наслідки загальної економічної кризи особливого значення набуває забезпечення економічного захисту населення. Зокрема, подолання наслідків негативного впливу кризи на платоспроможність громадян, які отримали в банківських установах кошти за кредитними договорами, у тому числі в іноземній валюті, для придбання нерухомості, споживчих товарів, на здійснення підприємницької діяльності тощо. Але законодавчо визначені заходи і засоби розв'язання соціальних проблем є іноді недостатньо ефективними у вирішенні насущних соціальних питань, що викликає соціальну напруженість у суспільстві та невдоволеність населення такими обставинами.

Теоретичною основою дослідження, розв'язання поставлених завдань та формування висновків наукової

роботи стали праці зарубіжних учених, зокрема таких, як О. Терещенк, І. Бланк, Л. Лігоненко, Б. Поляков, А. Череп, З. Шершньова, А. Штангрет, І. Рибка та інших науковців. Проте у вітчизняній юридичній науці все ще відсутні комплексні дослідження питань правового регулювання процедури банкрутства фізичних осіб в Україні. Подібні умови актуалізують дослідження процедури банкрутства фізичних осіб в Україні.

Метою роботи є аналіз державного регулювання процедури банкрутства фізичних осіб в Україні та історичних аспектів формування інституту банкрутства фізичних осіб в Україні, а також аналізу позитивного досвіду зарубіжних країн у питанні запровадження процедури банкрутства фізичних осіб та регулювання процедури в умовах поширення хвороби COVID-19.

Правова концепція банкрутства фізичних осіб вперше з'явилася у США і була впроваджена там у національне законодавство про банкрутство 1978 року. У США вирізняють два основних види банкрутства фізичних осіб. Щодо першого виду – борги просто списуються у частині, що перевищує вартість майна боржника, другий вид – погашається шляхом продажу майна. Слід зауважити, що другий вид дозволяє банкрутам виплачувати свої борги за планом. Зазвичай план затверджується судом на термін від трьох до п'яти років.

Політика європейських держав у сфері банкрутства значно суперечить американським нормам, наприклад, у разі отримання нових кредитів боржником. Так, Великобританію називають країною з найгуманнішою політикою у сфері банкрутства, адже британський боржник має право на отримання нових кредитів, на відміну від американського боржника, якому обов'язково потрібно отримати згоду суду задля отримання нового кредиту [1].

Якщо порівнювати процедури провадження банкрутства в європейських державах та США, то більш сприятливий підхід для споживачів регламентований законодавством Сполучених Штатів, адже процедури банкрутства менш суворі та тривалі (в деяких випадках фізичні особи можуть позбутися боргу навіть за декілька місяців). У європейських країнах законодавство та судової практики говорять про орієнтацію у справах про банкрутство зазвичай на інтереси кредиторів [2].

І хоча європейські країни останніми десятиріччями запозичують американську доктрину «нового старту» (“fresh start”) – погашення боргів за рахунок майна боржника, списання залишку боргів та надання можливості боржнику заново інтегруватися у суспільство, деякі дослідники наголошують на проблемах імплементації цієї доктрини у континентальну правову систему. Адже США є країною з відносно обмеженою системою соціального забезпечення та порівняно радикальним підходом fresh start (списання боргів, виключення деякого майна боржника з конкурсної маси тощо). Натомість західноєвропейські країни мають добре розвинуту систему соціального забезпечення, що деякою мірою згладжує гостроту проблеми надмірної заборгованості. На відміну від північно-американського законодавства про споживче банкрутство, європейське законодавство порушує моральні питання під час доступу до процедури врегулювання, яка вимагає обов'язковий план платежів з погашення боргу та пропонує консультування щодо боргу. Європейське законодавство відбиває розуміння, що зростання заборгованості є скоріше соціальною, ніж ринковою проблемою [2].

У європейських країнах законодавство також різниться, проте визначають декілька спільних принципів:

- відновлення платоспроможності боржника;
- fresh start через план погашення боргу;
- доступ до процедур банкрутства без надмірних витрат;
- наявність консультування;
- надання переваги позасудовому та досудовому врегулюванню [3].

На мою думку, ставши на шлях європейської інтеграції, окрім безвізового режиму, відкриття кордонів для вигідного експорту та імпорту, необхідно передусім перейняти досвід держав, в яких рівень життя на декілька десятків показників перевищує рівень життя в Україні, перейняти толерантність європейців до громадян своїх країн, а також намагання держави допомогти, реабілітувати через судові процедури добросовісного боржника.

У вітчизняному законодавстві до 1992 р. фактично був відсутній юридичний механізм вирішення проблем неплатоспроможності підприємств. 30 червня 1999 р. був прийнятий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Нормативно-правовий акт містить спеціальні норми, які

мають пріоритет перед нормами загальними щодо регулювання порядку провадження у справах про банкрутство, відновлення платоспроможності боржника, визнання його банкрутом, застосування ліквідаційної процедури, укладення мирової угоди між боржником та кредиторами, задоволення вимог кредиторів, а також особливості банкрутства окремих категорій боржників та іноземна процедура банкрутства [4].

Економічна криза в Україні призвела до того, що постраждало багато позичальників, серед яких поміж підприємців, що брали гроші на розвиток бізнесу, є і фізичні особи, які не є підприємцями та які через кредити вирішували свої життєві проблеми, сподіваючись на іншу економічну ситуацію в країні.

Важливий крок відбувся для вітчизняного законодавства 18.10.2018 р., коли був прийнятий законопроект Кодексу України з процедур банкрутства № 2597-VIII, який повинен був покращити ведення бізнесу та зменшити зловживання у процедурах банкрутства [5].

До набрання чинності Кодексом відновити свою платоспроможність або бути визнаним банкрутом могли тільки юридичні особи. Фізичні особи ризикували залишитися в борговій ямі наодинці з кредиторами та колекторами. Водночас потрібно розуміти, що у скрутне матеріальне становище фізична особа могла потрапити внаслідок збігу різних обставин, які часто не залежать від її волі.

Пройшовши процедуру банкрутства та звільнившись від боргів, фізична особа повинна повернутися до легальної праці, сплачувати податки, зберегти й підвищити в майбутньому трудовий та підприємницький потенціал. Це має бути у пріоритеті!

Деякі норми закону були прийняті досить неоднозначно та викликають сумніви, наприклад, обов'язкова участь арбітражного керуючого. Досвід більш розвинутих країн не був взятий до уваги у повному обсязі. Процес ліквідації боргів повинен проходити у господарському суді за місцем проживання боржника, що ускладнює настання правосуддя для частини населення. Тим не менш, цей законопроект був важливим кроком для нашого законодавства.

Боржник має право звернутись до господарського суду з заявою про відкриття провадження у праві про банкрутство також у разі, якщо:

- 1) розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати;
- 2) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;
- 3) ухвалено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення;
- 4) існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності) [5].

Після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника стосовно боржника або його майнового стану настають такі наслідки: припиняється нарахування штрафних санкцій та відсотків за простроченими зобов'язаннями боржника; вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів; здійснення корпоративних прав боржника відбувається з урахуванням обмежень, встановлених Кодексом; строк виконання усіх грошових зобов'язань боржника вважається таким, що настав; відчуження майна боржника у будь-який спосіб відбувається за погодженням з арбітражним керуючим, який стає основною фігурою у справі про банкрутство [5].

В українській судовій практиці вже є судові рішення про визнання фізичної особи банкрутом та введення щодо такої фізичної особи процедури погашення боргів.

На сьогоднішній день відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641 залежно від епідемічної ситуації в регіоні або районі чи місті обласного значення може бути встановлений: «зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19. Залежно від рівня небезпеки на території відповідного регіону діють заборони різного рівня і жорсткі обмеження для бізнесу [6].

Станом на тепер більше дев'яти тисяч нових хворих за добу і вже десять обласних центрів опинилися у червоній зоні. Хоча 17 березня Верховною радою було прийнято ряд законопроектів (у тому числі № 530-ІХ, № 533-ІХ), що були спрямовані на подолання негативних економічних наслідків для бізнесу, підтримання платників податків та захист трудових прав громадян, проте такі заходи є недостатніми [7].

За різними оцінками падіння економіки буде таким же різким, як і під час фінансової кризи 2009 р., а можливо і сильнішим, залежно від того, з якою швидкістю вдасться впоратись із зростанням кількості випадків зараження та як довго будуть діяти карантинні обмеження [8].

Як відомо, розмір виплат для осіб, що отримують мінімальну допомогу по безробіттю без урахування заробітної плати та страхового стажу, на період карантину підвищено з 650 грн до 1 000 грн. Тобто розмір допомоги є меншим, ніж законодавчо встановлений прожитковий мінімум [9].

У багатьох країнах Європи уряд здійснює політику підтримки бізнесу та громадян, які опинилися у скрутному стані. Наприклад, Прем'єр-міністр Естонії заявила про готовність виділити до 8% власного ВВП на підтримку бізнесу і громадян у період пандемії. Гроші будуть розподілені на підтримку ринку праці через виплати матеріальної допомоги по безробіттю, а також компенсацію витрат потерпілим від кризи роботодавцям. Крім того, держава готова здійснювати поруку по кредитах і сприяти пом'якшенню графіку їхніх виплат [10].

Міністерство фінансів Литви пропонує аналогічні заходи боротьби з кризою. Для цього уряд планує «розкупорити» дорожній фонд країни, а також фонд кліматичних змін [10].

В Україні станом на 9 жовтня 2020 р. з витрачено 29,8 млрд грн з 66 млрд грн Фонду боротьби з COVID-19. Це 45% від загальної суми Фонду. Слід зазначити, що на будівництво і ремонт доріг використано 13,6 млрд грн з цього фонду [11]. Судячи з цього, Міністерство Фінансів вважає, що цей розподіл коштів є ефективним у боротьбі з COVID-19. Подібний розподіл коштів викликає сумніви у політиці уряду щодо підтримки населення у цей тяжкий період.

Потенційними заявниками-банкрутами по-новому кодексу можуть бути громадяни, котрі залишилися безробітними або припинили підприємницьку діяльність, тобто фактично залишилися без будь-якого доходу [5]. У таких громадян немає заощаджень як готівкових, так і коштів на вкладних рахунках. Разом з тим вони мають значні грошові зобов'язання перед кредиторами (фінансовими установами та/або приватними фізичними і юридичними особами) при цьому додатково можуть супроводжуватися боргами перед державою та місцевим самоврядуванням у вигляді податків і зборів, а також боргами за спожиті комунальні послуги.

Громадяни, які не мали заощаджень і жили виключно за рахунок отримуваної заробітної плати та стали безробітними, залишаться з боргами. У зв'язку з карантинном для учасників справи про неплатоспроможність фізичної особи може виникнути декілька проблем.

Невизначеність у часі щодо вирішення судом питання про прийняття заяви про неплатоспроможність до розгляду. За допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень можна побачити, що у деяких випадках суд відкладає розгляд заяви фізичних осіб про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність без визначення конкретної дати відкладення, навіть не відкриваючи провадження.

У багатьох можуть виникнути проблеми з отриманням документів, що повинні бути додані до заяви про порушення провадження у справі про неплатоспроможність. Згідно з частиною 3 статті 116 Кодексу України з процедур банкрутства до такої заяви додаються, зокрема, відомості про роботодавця (роботодавців), заявника (тобто довідка з місця роботи боржника). Однак постанова Кабінету Міністрів України № 641 обмежує діяльність деяких підприємств [6]. Для боржника це означає додаткові труднощі в отриманні довідки з місця роботи або взагалі неможливість її отримання до моменту скасування відповідних обмежувальних заходів. Це призведе до залишення заяви про порушення провадження у справі про неплатоспроможність без руху.

Витрати громадян на ведення судової справи про банкрутство є немалими, а заощадження можуть використовуватися на першочергові життєві потреби, а не на звернення до суду.

В умовах економічної кризи та реаліях розповсюдження коронавірусу інститут банкрутства фізичної особи міг виступити механізмом, що дозволив би боржнику – фізичній особі отримати належний захист і зберегти активи для відновлення платоспроможності і при цьому гарантувати повернення заборгованості кредиторам. Однак, чи дійсно визнання неплатоспроможності зможе стати діючим інструментом для захисту прав боржників та кредиторів, залишається відкритим питанням, відповідь на яке дасть лише час.

У будь-якої країни, враховуючи певні, притаманні їй особливості, має бути унікальний, діючий правовий механізм, який би забезпечував дотримання балансу інтересів учасників кредитних відносин, і це підтверджується світовою практикою. Враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн, вважаю, що дуже добре, що в Україні, нарешті, запровадити інститут банкрутства фізичних осіб, який дає можливість цивілізованим способом врегулювати відносини між боржником і кредитором.

Українські парламентарі зробили довгоочікуваний крок, запровадивши цю процедуру. Проте деякі з положень цього законопроекту викликають сумніви, у деяких важливих аспектах досвід зарубіжних країн був проігнорованим. Умови поширення хвороби COVID-19 призвели до того, що прогаліни вітчизняного законодавства стали ще більш явними. Вже було багато законопроектів, які були спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних із процедурою банкрутства фізичної особи, але замість рішучих та відповідальних кроків законодавець продовжує займатися «пробою пера», а враховуючи стан, у якому зараз проживають громадяни України, таке ставлення виглядає не досить доречним.

ЛІТЕРАТУРА

1. J. Niemi-Kiesiläinen. Consumer Bankruptcy In Comparison: Do We Cure A Market Failure Or A Social Problem? OSGOOD HALL LAW JOURNAL. 1999. VOL. 37 NOS. 1 & 2 P. 474–488. URL: http://www.schuldenberatung.at/downloads/infodatenbank/information-englisch/bankruptcy_comparison_sf.pdf (дата звернення: 28.09.2020).
2. Consumer Bankruptcy Regimes and Credit Default in the US and Europe A comparative study Ceps Working Document NO. 318/July 2009 Maria Gerhard URL: <https://www.financite.be/sites/default/files/references/files/727.pdf> (дата звернення: 01.10.2020).
3. Рибка І.Є. Зарубіжний досвід цивільно-правового регулювання визнання фізичної особи неплатоспроможною. *Право і суспільство*. 2016 № 2. С. 59-66. URL: http://www.pravoisusplstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_1/13.pdf (дата звернення: 01.10.2020).

4. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. 2343-XII / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> (дата звернення: 01.11.2020).
5. Кодекс України з процедур банкрутства 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Постанова Кабінету Міністрів України Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-п#Text> (дата звернення: 05.11.2020).
7. Коронавірус в Україні // Офіційний інформаційний портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://covid19.gov.ua/> (дата звернення 10.11.2020).
8. What the Crash of 2020 means // *Washingtonpost*. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/03/11/what-crash-2020-means/> (дата звернення 10.11.2020).
9. Постанова Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття 08 квітня 2020 р. № 217. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34627.html?fbclid=IwAR1Z13ZBv9hGIEUxk1AmSilqa_vlxINfpWNOIZKPrnlxJNpSefdFSGoEjW4 (дата звернення 12.11.2020).
10. Prime minister: We are unfortunately still in coronavirus deepening phase // *ERR*. URL: <https://news.err.ee/1073236/prime-minister-we-are-unfortunately-still-in-coronavirus-deepening-phase> (дата звернення 12.11.2020).
11. З Фонду боротьби з COVID-19 уже витрачено майже 30 млрд грн // Міністерство Фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/z_fondu_borotbi_z_covid-19_uzhe_vitracheno_maizhe_30_mldr_grn-2481 (дата звернення 12.11.2020).